

RIIGIKOHUS

ÜLDKOGU

KOHTUOTSUS

Eesti Vabariigi nimel

Kohtuasja number	3-4-1-29-13
Otsuse kuupäev	4. veebruar 2014
Kohtukoosseis	Eesistuja Priit Pikamäe, liikmed Tõnu Anton, Jüri Ilvest, Peeter Jerofejev, Henn Jõks, Ott Järvesaar, Eerik Kergandberg, Hannes Kiris, Lea Kivi, Indrek Koolmeister, Ants Kull, Villu Kõve, Lea Laarmaa, Jaak Luik, Ivo Pilving, Jüri Pöld, Harri Salmann ja Tambet Tampuu
Kohtuasi	Kohtute seaduse § 125 ¹ lg 2 põhiseaduslikkuse kontroll
Menetluse alus	Tallinna Ringkonnakohtu 5. juuni 2013. a määrus tsiviilasjas nr 2-11-18297
Asja läbivaatamine	Kirjalik menetlus

RESOLUTSIOON

Tunnistada kohtute seaduse § 125¹ lõige 2 ja tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 174 lõige 8 osas, mille kohaselt võib tsiviilkohtumenetluses menetluskulud kindlaks määrata kohtujurist, põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks.

ASJAOLUD JA MENETLUSE KÄIK

1. Harju Maakohus jättis 8. augusti 2012. a määrusega tsiviilasjas nr 2-11-18297 OÜ VANALINNA REISID (hageja) hagi Aleksandr Tetenkini (kostja) vastu läbi vaatamata ja menetluskulud hageja kanda. Määrus jõustus 29. augustil 2012.
2. Kostja esitas 28. septembril 2012 menetluskulude rahalise suuruse kindlaksmääramise avalduse, millele hageja esitas vastuväited.
3. Maakohus rahuldab 3. aprilli 2013. a määrusega kostja menetluskulude kindlaksmääramise avalduse osaliselt. Lahendi tegi kohtujurist.
4. Maakohtu 3. aprilli 2013. a määruse peale esitas hageja määruskaebuse, milles palus maakohtu määruse tühistada ja saata asi maakohtule uueks läbivaatamiseks. Määruskaebuse esitaja ei nõustunud maakohtu määrusega, kuna seda ei teinud kohtunik ning väljamõistetud menetluskulud on ebamõistlikult suured.
5. Maakohus võttis määruskaebuse menetlusse, jättis selle rahuldamata ja edastas läbivaatamiseks Tallinna Ringkonnakohtule.
6. Tallinna Ringkonnakohus jättis 5. juuni 2013. a määrusega kohtute seaduse § 125¹ lg 2 kohaldamata ja tunnistas selle põhiseadusega vastuolus olevaks. Ühtlasi tühistas ringkonnakohus Harju Maakohtu 3. aprilli 2013. a määruse ja saatis asja uueks arutamiseks Harju Maakohtule. Ringkonnakohus asus seisukohale, et menetluskulude kindlaksmääramise asja lahendas ning sisulise lõpplahendi tegi ametnik, mitte kohtunik. Kohtute seaduse (KS) § 125¹ lg 2 on asjassepuutuv säte, sest ilma selleta ei saa kohtujurist menetluskulude kindlaksmääramise asja lahendada. Kohtute seadus on vastuolus põhiseaduse (PS) §-ga 146, kuna õigust saab mõista üksnes kohtunik. PS §-dest

78, 146, 147 ja 153 tuleneb, et õigust saab mõista vaid selline kohus, mis koosneb eluks ajaks ametisse nimetatud kohtunikest, kelle nimetab ametisse Vabariigi President, kelle ametist vabastamise alused ja korra sätestab seadus, keda saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega, keda saab kriminaalvastutusele võtta üksnes Riigikohtu ettepanekul ja Vabariigi Presidendi nõusolekul ning kelle suhtes on seadusega kehtestatud erilised sõltumatuse tagatised ja õiguslik seisnud. Kohtujurist nimetatud tingimustele ei vasta. Põhiseadus tagab igaühele, et tema tahtest sõltumatuid, siduvaid, isiku vara või elusaatust puudutavaid otsustusi tohib teha ainult kohtunik. Menetluskulude kindlaksmääramist tuleb käsitada õigusemõistmisena, sest lahend tehakse isiku suhtes, tema tahtest sõltumatult ja see on talle siduv. Õigusemõistmise üleandmist kohtunikelt ametnikele ei õigusta riigieelarve vahendite kokkuhoidmise vajadus, seaduses sätestatud kohtujuristide palga miinimummäär, määruskaebuse esitamise võimalus ega asjaolu, et kunagi on Eestis või teistes riikides mingeid ülesandeid ametnikele üle antud.

7. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium andis asja lahendamiseks üldkogule.

MENETLUSOSALISTE ARVAMUSED

Riigikogu põhiseaduskomisjon

8. KS § 125¹ lg 2 ei ole vastuolus PS §-ga 146. Samale seisukohale asus ka õiguskomisjon. Õigusemõistmine põhiseaduse tähenduses kujutab endast seadusega kohtu ainupädevusse antud asjade sisulist lahendamist ning kohtulahendite seaduslikkuse ja põhjendatuse kontrollimist kõrgemas kohtuastmes. Kuigi kohtunik on õigusemõistja, ei välista see, et õigusemõistmisega seotud või sellega sarnast ülesannet täidab ka isik, kellele seadus sellise pädevuse ette näeb. Vaidlusalune säte üksnes võrdsustab kohtujuristi pädevuse kohtunikuabi või muu kohtuametniku pädevusega. Menetluskulude kindlaksmääramine on tehniline protseduur. Selle määruse peale saab esitada määruskaebuse.

Õiguskantsler

9. KS § 125¹ lg 2 ei ole vastuolus PS §-dega 146 ja 147. Samas, kui kehtivas õiguses puuduvad kohtujuristi taandamise alused ja kord, on kohtujuristile menetluskulude kindlaksmääramise määruse tegemise pädevuse andmine vastuolus PS §-de 13, 14 ja 15 koostoimest tuleneva isiku põhiõigusega tõhusale õiguskaitsele.

10. KS § 125¹ lg 2 on asjassepuutuv üksnes osas, milles see annab kohtujuristile pädevuse teha menetluskulude kindlaksmääramise määruse (arvestades ka tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 174 lg-ga 8).

11. KS § 125¹ lg 2 on formaalselt põhiseaduspärane.

12. Kontrollida tuleb, kas KS § 125¹ lg 2 on kooskõlas PS §-de 13, 14 ja 15 koostoimest tuleneva isiku põhiõigusega tõhusale õiguskaitsele.

13. PS § 146 ei saa tõlgendada selliselt, et see välistaks täielikult õigusemõistmise funktsiooni kandmise väljaspool põhiseaduse nõuetele vastavat kohtusüsteemi. Vastasel juhul oleks välistatud vaidluste lahendamine kohtusüsteemivälistes institutsioonides (nt riigihangete vaidlustuskomisjon) ning väärtegade kohtuväline menetlemine.

14. Kohtujuristile menetluskulude kindlaksmääramise määruse tegemise pädevuse andmise põhiseaduspärasuse hindamisel tuleks kõigepealt lahendada küsimus, kas tegemist on üldse õigusemõistmisega materiaalses mõttes. Võimalik ei ole esitada õigusemõistmise sellist definitsiooni, mis võimaldaks kahtluseta paigutada kõik sisuliselt ja/või funktsionaalselt õigusemõistmisele sarnanevad tegevused ühele või teisele poole õigusemõistmise joont. Menetluskulude kindlaksmääramine on tsiviilasi ja see on tihedalt seotud põhivaidluse

lahendamisega. Kulude kindlaksmääramine on osa tsiviilasja õiglasest lahendusest. Menetluskulude kindlaksmääramine on üldiselt formaliseeritud menetlus ja see toetub faktidele. Üldjuhul ei toimu selles menetluses klassikalises mõttes võistlevat vaidluse lahendamist. Seetõttu võiks menetluskulude kindlaksmääramise menetluse vähemalt vaidluse tekkimiseni paigutada väljapoole õigusemõistmist (materiaalses mõttes). Kohtujurist peab langetama ka kaalutlusotsuseid, sh lahendama keerulisi õigusküsimusi ning sealjuures ei ole kohtujuristil võimalust asja kohtunikule üle anda. Menetluses poolte vahel tekkinud vaidlus tuleb lahendada kohtujuristil. Kohtujurist teostab kaalutlusõigust, kas nõuda menetluskulude täpsustamist (ning anda selleks tähtaja) või kohustada esitama menetluskulusid tõendavaid dokumente. Ta peab kontrollima lepingulise esindaja kulude põhjendatust ja vajalikkust, kui menetluskulude kindlaksmääramise avaldus on selgelt põhjendamatu või kui lepingulise esindaja kulude kohta esitatakse vastuväide, ning hindama asja keerukust või esindaja vahetamise vajadust, kui taotletakse mitmele lepingulisele esindajale tehtud kulutuste hüvitamist. Seetõttu on tegemist keeruliste õigusküsimuste lahendamisega. Eelmainitud küsimuste kohta seisukoha võtmine ei vaja otseselt siseveendumuse kujundamist, kummal poolel on õigus, vaid hinnata tuleb menetluskulude vastavust kohtulahendile ja tõendatust ning kohtuasja keerukust.

15. Kohtunike töökoormuse vähendamine teenib kohtusse pöördujate huve, kuna võib tõhustada õigusemõistmise kvaliteeti ning tagada menetluse toimumise mõistliku aja jooksul. Kohtukulude kindlaksmääramise menetluse osas on tulemus hoopis vastupidine. Õigusemõistmise üldise kvaliteedi tõstmiseks ja mõistliku aja põhimõtte paremaks tagamiseks on võimalik täita olemasolevad kohtunikukohad või vajadusel luua uusi. Siinkohal tuleb arvestada ka isikul tekkivat ootust, et kui tema asi on juba kohtusse jõudnud, siis teeb kohtunik kõik otsused, mis on käsitatavad teda puudutava küsimuse lahendusena.

16. Selge ei ole see, kas kohtujurist saab käivitada konkreetse normikontrolli menetluse.

17. Kohtujuristile menetluskulude kindlaksmääramise pädevuse andmine ei ole vastuolu PS §-dega 146 ja 147, kuna menetluskulude kindlaksmääramise määrus on määruskaebe korras vaidlustatav, kui kaebuse hind ületab 200 eurot. Kui kohtujurist ise määruskaebust täielikult ei rahulda, siis vaatab maakohtunik määruskaebuse läbi. Eelviidatud lähenemine kätkeb mitmeid ohte, kuna võib viia selleni, et kohtujuristidele antakse üle kõik kohtunike täidetavad ülesanded. Seetõttu võib järeldus kohtujuristi teiste pädevuste põhiseaduspärasuse osas olla erinev.

18. Kohtujuristid ei läbi spetsiifilist ettevalmistusteenistust ega soorita eksamit, sh ei kontrollita kohtujuristi kandidaadiks taotlejate usaldusväärsust. Neile ei laiene KS §-s 49 toodud kohtuniku ametikitsendused, keeld nimetada ametisse KS § 47 lg-s 2 nimetatud isikut ega isikut, kes on kohtuniku ametist vabastatud KS § 99 lg 1 p 3 alusel. Nende ametisse nimetamisel ei osale kollegiaalne organ, nad ei anna kohtunikuabiga samasugust ametivannet ning neile kohaldatakse kuuekuulist katseaega. Neile ei laiene KS §-dega 122 ja 123 kohtunikuabidele antud sotsiaalsed tagatised: lisatasud ja koondamishüvitis (kuue kuu ametipalk). Seadus ei sisalda regulatsiooni nendele kohtuasjade jagamise kohta. Neile ei laiene ka tsiviilkohtumenetluse seadustikus kohtunikuabi pädevusele seatud piirangud ning taandamist puudutav regulatsioon ega karistus-seadustikus ettenähtud vastutus. Ainsate positiivsete erinevustena kohtunikuabi institutsiooniga võrreldes tuleb personaalse sõltumatuse tagamise osas välja tuua, et seadus ei anna kohtujuristi palga määramist täidesaatva võimu pädevusse ning kohtujuristi ei nimeta ametisse täidesaatva võimu esindaja, vaid kohtu esimees. See tähendab ühtlasi, et ka distsiplinaarvõim ei kuulu täidesaatva võimu esindajale. Samas puudub õiguskantsleril pädevus alata distsiplinaarmenetlus kohtujuristi vastu. Samuti tekib küsimus, kas kohtujurist peaks vastutama kohtulahendi tegemisel riigivastutuse seaduse alusel.

19. Kui puuduvad kohtujuristi taandamise alused ja kord, siis on kohtujuristile menetluskulude kindlaksmääramise määru tegevise pädevuse andmine vastuolus PS §-de 13, 14 ja 15 koostoimest

tuleneva isiku põhiõigusega tõhusale õiguskaitsele (ka kõiki teisi eespool väljatoodud puudusi kõrvale jättes).

Justiitsminister

20. Vaidlusalune säte on kooskõlas PS §-ga 146.

21. Vaidlusalune säte on asjasepuutuv, sest ilma selleta ei oleks kohtujuristil pädevust menetluskulusid kindlaks määrata.

22. Vaidlusalune säte on formaalselt põhiseaduspärane.

23. Õigusemõistmine on kohtunike ülesanne ja teistele kohtus töötavatele ametnikele ei tohiks iseseisvaks täitmiseks anda üle ülesandeid, mida sisuliselt peaksid täitma kohtunikud.

24. Kohtunikuabi pädevus teha menetluskulude kindlaksmääramise määrus sisaldus juba 1. jaanuaril 2006 jõustunud TsMS-is ning seda ei ole kohtupraktikas kuni praeguseni põhiseadusvastaseks tunnistanud. Seega saab eeldada, et juba alates 2006. aastast kehtiv TsMS § 174 lg 8 on põhiseaduspärane. Kui TsMS § 174 lg 8 kohaselt võib menetluskulude kindlaksmääramise määrase teha kohtunikuabi, kes KS-i kohaselt ei ole kohtunik, ei esine põhjuseid, miks seda ei võiks teha kohtujurist.

25. Menetluskulude kindlaksmääramise määrase tegemine on pigem sellist laadi toiming, mis ei peaks kuuluma kohtunikuprivileegi alla, ning on olemuselt mittekohtunikust isikule delegeeritav ülesanne. Kui põhimenetluses on kulude jaotuse otsustanud kohtunik, siis menetlusökoonomia huvides on otstarbekam delegeerida täpsem menetluskulude kindlaksmääramine kohtunikku abistavatele kohtuteenistujatele. Menetluskulude kindlaksmääramine ei peaks kuuluma kohtunikuprivileegi alla, kuna juba saabunud õigusrahu selle tegemisel ei kahjustata. Menetluskulude põhimõtteline jagunemine otsustatakse põhimenetluse lahendis ning edasi määratakse menetluskulud üksnes kindlaks. Pärast sisulise vaidluse lahendamist toimuv menetluskulude kindlaksmääramine on eraldiseisev toiming, mille sisuks on üksnes menetlusele kulutatud ressursside kompenseerimine.

26. Kohtueelsete õigusemõistmise volitustega organite loomist õigustab eesmärk vältida ja vähendada kohtute koormust ja kiirendada vaidluste lahendamist (vt Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus CM/Rec(2010)12). Kuna õigusemõistmisega sarnast funktsiooni täidavad ka teised kohtusüsteemivälised organid ja sellekohase regulatsiooni põhiseaduslikku õigustatust on seni nähtud selles, et otsused on vaidlustatavad kohtus, siis ka juhul, kui käsitada õigusemõistmist väga laialt, on kohtujuristi tehtud määruste põhiseaduspärasus tagatud vaidlustamise korra abil.

27. Kui asuda seisukohale, et menetluskulude kindlaksmääramine on õigusemõistmiselaadne menetlus, siis kohtujuristile menetluskulude kindlaksmääramise andmist õigustab nii menetlusökoonomia kui ka riigieelarveliste vahendite kokkuhoidmine.

28. Kohtujuristil on eristaatus avalikus teenistuses, kuna ta on sõltumatu, ta allub kohtu esimehele, ta abistab konkreetset kohtunikku kohtujuhi antud ülesannete kohaselt, ta lahendab menetlusküsimuse iseseisvalt kohtuniku juhendamise ja kontrolli all, ta peab vastama KS § 47 lg 1 p-des 1–3 sätestatud nõuetele, seaduses on sätestatud tema palga alam- ja ülemmäär. Puudub alus arvata, et kohtujuristi vastu alustatakse seadusvastast distsiplinaarmenetlust. Samuti oleks see sellisel juhul kohtus vaidlustatav. Lisatasu maksmine on seaduses selgelt piiritletud. Ette on valmistatud eelnõu, millega täiendatakse TsMS-i kohtujuristi taandamise sätetega.

OÜ Vanalinna Reisid

29. Vaidlusalune säte on põhiseadusega vastuolus, kuna kohtujurist ei ole erapooletu ega sõltumatu ning tal ei ole kohtunike garantiisid.

VAIDLUSALUSED SÄTTED

30. Kohtute seaduse (RT I 2002, 64, 390; RT I, 29.12.2012, 2) § 125¹ lõige 2:

31. „(2) Kohtujurist on pädev tegema ka neid toiminguid ja lahendeid, mida kohtumenetluse seaduse kohaselt on pädev tegema kohtunikuabi või muu kohtuametnik.“

32. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (RT I 2005, 26, 197; RT I, 09.10.2013, 1) § 174 lõige 8:

33. „(8) Menetluskulude kindlaksmääramise määrase võib teha ka kohtunikuabi.“

ÜLDKOGU SEISUKOHT

34. Kohtuasja lahendamisel käsitleb üldkogu kõigepealt vaidlusaluse normi asjassepuutuvust (I) ja kontrollib seejärel, kas asjassepuutuvad sätted on põhiseadusega kooskõlas (II).

I

35. Riigikohus kontrollib põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluses sellise sätte põhiseaduspärasust, mis on konkreetse kohtuasja lahendamisel asjassepuutuv (põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse (PSJKS) § 14 lg 2). Asjassepuutuv on säte, mis on kohtuasja lahendamisel otsustava tähtsusega, s.t mille põhiseadusvastasuse ja kehtetuse korral peaks kohus otsustama teisiti kui sätte põhiseaduspärasuse korral (Riigikohtu üldkogu 22. detsembri 2000. a otsus asjas nr 3-4-1-10-00, p 10; 28. oktoobri 2002. a otsus asjas nr 3-4-1-5-02, p 15).

36. Harju Maakohus jättis tsiviilasjas nr 2-11-18297 hagi läbi vaatamata ning menetluskulud hageja kanda. Seejärel esitas kostja maakohtule menetluskulude rahalise suuruse kindlaksmääramise avalduse, mille maakohus rahuldas määrasega osaliselt. Maakohtus tegi määrase kohtujurist.

37. Ringkonnakohus jättis määrase resolutsioonis kohaldamata ja tunnistas põhiseadusega vastuolus olevaks KS § 125¹ lg 2.

38. KS § 125¹ lg 2 sätestab, et kohtujurist on pädev tegema ka neid lahendeid, mida kohtumenetluse seaduse kohaselt on pädev tegema kohtunikuabi või muu kohtuametnik. TsMS § 174 lg 8 kohaselt on kohtunikuabil õigus teha menetluskulude kindlaksmääramise määrus.

39. Eeltoodust järeldub, et kohtujuristi õigus määrata tsiviilasjas nr 2-11-18297 kindlaks menetluskulud tulenes KS § 125¹ lg-st 2 ja TsMS § 174 lg-st 8. Nende sätete põhiseadusvastasuse ja kehtetuse korral puuduks kohtujuristil õigus menetluskulusid kindlaks määrata. Kui lugeda asjassepuutuvaks sätteks üksnes KS § 125¹ lg 2 ilma TsMS § 174 lg-ta 8, laieneks põhiseaduspärasuse kontroll ka muudele juhtumitele, millal määrase teeb kohtujurist, kuid mille üle ei vaielda. Kuna praegune põhiseaduslikkuse järelevalve asi sai alguse kohtujuristi poolt menetluskulude kindlaksmääramisest, on asjas otsustava tähtsusega üksnes KS § 125¹ lg 2 ja TsMS § 174 lg 8 osas, milles need sätted annavad kohtujuristile pädevuse teha menetluskulude kindlakstegemise määrus.

II

40. Tsiviilkohtumenetluses toimub menetluskulude jaotamine ja kindlaksmääramine üldjuhul kaheastmeliselt (TsMS §-d 162–179). Põhiasja lahendamisel (hagimenetluses või hagita menetluses) otsustab menetluskulude jaotuse menetlusosaliste vahel kohtunik. Pärast menetluskulude jaotuse kohta tehtud kohtulahendi jõustumist võib menetlusosaline nõuda asja lahendanud esimese astme kohtult menetluskulude rahalist kindlaksmääramist (TsMS § 174 lg 1). Menetluskuluna hüvitatava summa kindlakstegemiseks esitatakse kohtule avaldus, millele lisatakse menetluskulude nimekiri (peab nähtuma kulude üksikasjalik koosseis) ning kinnitus, et kõik kulud on kantud kohtumenetluse tõttu (TsMS § 174 lg 3). Maakohtus võib kohtuniku asemel menetluskulude kindlakstegemise määrase teha ka kohtujurist (KS § 125¹ lg 2 ja TsMS § 174 lg 8).

41. Kostja taotles hagejalt 2400 euro suuruse esindajakulu väljamõistmist. Maakohus rahuldaski selle taotluse 1600 euro ulatuses, kusjuures menetluskulude kindlaksmääramise määruse tegi kohtujurist. Menetluskulude jaotamise ja rahalise kindlaksmääramisega sekkutakse menetlusosaliste omandipõhiõigusesse (PS § 32), kuna sellega pannakse ühele menetlusosalisele varaline kohustus teise menetlusosalise kasuks või tehakse seda osaliselt või jäetakse see tegemata. Kuna kohus jättis hagi läbi vaatamata, siis kostjale tekkinud kulusid saab pidada kahjuks, mis hüvitatakse tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud korras (vt ka käesoleva otsuse punkti 43.1).

42. Üldkogu hinnangul seisneb õiguslik probleem selles, kas PS § 146 esimese lause ja PS § 147 kohaselt on lubatud, et maakohtus teeb kehtiva tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel menetluskulude kindlakstegemise määruse kohtujurist. Osutatud probleemi lahendamiseks tuleb esmalt vastata küsimusele, kas kehtiva tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel menetluskulude kindlaksmääramine maakohtus on käsitatav õigusemõistmisena PS § 146 esimese lause mõttes (otsuse punkt 43). Seejärel on vaja selgitada, kas maakohtus määras menetluskulud kindlaks kohtunik PS §-de 147, 150 ja 153 tähenduses (otsuse punkt 44).

43. Üldkogu on seisukohal, et kehtiva tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel menetluskulude kindlaksmääramine maakohtus on käsitatav õigusemõistmisena PS § 146 esimese lause mõttes järgmistel põhjustel.

43.1. Kuigi maakohtus tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel menetluskulude kindlaksmääramine ei ole põhiasja lahendamine, sest see on juba jõustunud lahendiga lahendatud, evib menetluskulude kindlaksmääramine samuti neid tunnuseid, mis vastavad ühes kohtuastmes asjas lõpplahendi tegemisele. Olemuslikult on tegemist kahju hüvitamise nõude lahendamisega eriregulatsioonis (kohtumenetluse sätetes) sätestatud korras. Viimati mainitud kinnitab Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika, mille kohaselt on menetluskulude kindlaksmääramise menetlus analoogne kahju hüvitamise menetlusega, kuna menetluskulude kindlaksmääramise menetluses toimub sisuliselt kohtumenetlusega kaasnenud kahju (õigusabikulu) väljamõistmine tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud korras (Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 14. oktoobri 2013. a määrus asjas nr 3-2-1-107-13, p 15; 19. juuni 2013. a määrus asjas nr 3-2-1-58-13, p 13; 9. novembri 2009. a määrus asjas nr 3-2-1-112-09, p 18).

43.2. Euroopa Inimõiguste Kohus on märkinud, et põhiasjast eraldiseisvat kohtukulude menetlust tuleb käsitleda põhiasja jätkumisena ning seetõttu on see inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni art 6 lg 1 mõttes isiku tsiviilõiguste- ja kohustuste üle otsustamine (Euroopa Inimõiguste Kohtu 5. septembri 2013. a otsus asjas nr 9815/10: Cepek vs. Tšehhi, p 43).

43.3. Tsiviilkohtumenetluses mõistetakse lepingulise esindaja kulud välja üksnes põhjendatud ja vajalikus ulatuses (TsMS § 175 lg 1). TsMS § 175 lg 1 järgi tuleb kohtul hinnata nii esindamisele kulunud aja kui ka ühe tööhiku hinna (s.o tunnitasu) põhjendatust ja vajalikkust (Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 13. novembri 2013. a määrus asjas nr 3-2-1-115-13, p 25). Vajalik on hinnata ka lahendatud tsiviilasja keerukust ja menetlusele kulunud aega. Mitmele lepingulisele esindajale tehtud kulutused hüvitatakse, kui need on tingitud asja keerukusest või esindaja vahetamise vajadusest (TsMS § 175 lg 3). Riigikohtu tsiviilkolleegium on TsMS § 175 lg 3 kohta märkinud, et kohtul lasub kohustus analüüsida ja põhjendada menetluskulude kindlaksmääramise menetluses tehtavas lahendis seda, kas ja miks oli konkreetne tsiviilasi niivõrd keerukas, et tingis mitme esindaja kasutamise vajaduse (Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 9. novembri 2009. a määrus asjas nr 3-2-1-112-09, p 17). Seega ei saa menetluskulude kindlaksmääramist pidada üksnes tehniliseks ja arvutuslikuks toiminguks, vaid kohtul tuleb esitatud avaldust sisuliselt hinnata ja võtta seisukoht menetluskulude põhjendatuse ja vajalikkuse kohta.

43.4. Lepingulise esindaja kulud hüvitatakse kaalutusõiguse alusel tehtava otsustusega, mille kohtulik kontroll edasikaebemenetluses on piiratud. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi järjepideva

praktika kohaselt on lepingulise esindaja kulude suuruse kindlaksmääramise otsus kohtu kaalutlusotsus, millesse kõrgema astme kohus saab sekkuda vaid juhul, kui kohus on ületanud kaalutluspiire (Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 18. mai 2010. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-43-10, p 19; 26. oktoobri 2011. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-88-11, p 11; 15. veebruari 2012. a määrus asjas nr 3-2-1-161-11, p 8). Kui kohtul on kaalutlusruum kohtukulude jaotamise otsustamisel, ei ole välistatud, et menetlusosalise esitatud argumendid võivad viia kohtu kas täiesti või osaliselt teistsugusele lahendusele (vt Euroopa Inimõiguste Kohtu 5. septembri 2013. a otsus asjas nr 9815/10: Cepek vs. Tšehhi, p 58).

43.5. Üldkogu hinnangul ei vähenda TsMS § 175 lg 4 alusel vastu võetud Vabariigi Valitsuse 4. septembri 2008. a määrus nr 137 (Vabariigi Valitsuse määrus nr 137), millega on kehtestatud lepingulise esindaja kulude teistelt menetlusosalistelt sissenõudmise piirmäärad, kohtu ulatuslikku kaalutlusruumi lepingulise esindaja kulude kindlaksmääramisel. Vabariigi Valitsuse määruse nr 137 § 1 lg 1 kohaselt on piirmäärad varalise nõudega tsiviilasjades kehtestatud lähtuvalt tsiviilasja hinnast. Piirmäärad ulatuvad § 1 lg 1 järgi 0 eurost kuni 23 000 euron (kuni 160 000 euro suuruse tsiviilasja hinna korral). Kui tsiviilasja hind on üle 160 000 euro, suureneb sama paragrahvi lõike 2 kohaselt kulude väljamõistmise piirmäär 160 euro võrra iga 3200 euro kohta. Kui tegemist on mittevaralise nõudega tsiviilasjaga, on määruse paragrahvi 2 järgi kehtestatud ainult üks piirmäär 0 eurost kuni 12 800 euron. Vabariigi Valitsuse määruses nr 137 on menetluskulude väljamõistmiseks sõltuvalt hagihinna suurusest kehtestatud suured vahemikud, mis raskendavad kohtutel kaalutlusotsuse tegemist menetluskulude vajalikkuse ja põhjendatuse kohta ega võimalda menetlusosalistel täiel määral hinnata tsiviilkohtumenetluse kulukust (Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 14. oktoobri 2013. a määrus asjas nr 3-2-1-107-13, p 15).

43.6. Hagita menetlustes ei ole Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika (vt 19. juuni 2013. a määrus asjas nr 3-2-1-58-13, p 14) kohaselt võimalik lepingulise esindaja kulude kindlaksmääramisel Vabariigi Valitsuse määrust nr 137 kohaldada, vaid esindajakulude väljamõistmine tuleb otsustada üksnes TsMS § 175 lg-s 1 sätestatud lepingulise esindaja kulude põhjendatuse ja vajalikkuse kriteeriumi alusel.

43.7. Maakohtus kohtujuristi tehtud lahend on pärast jõustumist täitedokument täitemenetluse seadustiku § 2 lg 1 p 1 mõttes. Sisuliselt on tegemist ühes kohtuastmes ehk maakohtus menetluskulude lõplikult kindlaksmääramisega. Kui maakohtu lahend jõustub, tekitatakse, muudetakse ja lõpetatakse sellega menetlusosaliste varalisi õigusi ja kohustusi.

43.8. Kui menetluskulud määrab kindlaks kohtujurist ja kui määruskaebuse hind ei ületa 200 eurot, ei või menetluskulude kindlaksmääramist taotlenud ja menetluskulusid kandma kohustatud isik esitada menetluskulude kindlaksmääramise määruse või selle täiendamise määruse peale määruskaebust (TsMS § 178 lg 2).

43.9. Eelnevast tulenevalt on üldkogu seisukohal, et maakohtus menetluskulude kindlaksmääramine on PS § 146 esimese lause mõttes õigusemõistmine, kuna:

- 1) maakohtus tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel menetluskulude kindlaksmääramist ei saa käsitada õigusemõistmist ettevalmistava või korraldava tegevusena ega tehnilise ja arvutusliku toiminguna. Olemuslikult on tegemist kahju hüvitamise nõude lahendamisega, milleks on tsiviilkohtumenetluse seadustikus ette nähtud erikord;
- 2) maakohtul tuleb menetluskulude kindlaksmääramisel hinnata ka seda, kas lepingulise esindaja kulud on põhjendatud ja vajalikud (sh tsiviilasja keerukust ja menetlusele kulunud aega). Kohtule on jäetud lepingulise esindaja kulude kindlaksmääramisel ulatuslik kaalutlusruum;
- 3) tegemist on kahe eraisiku vahelise vaidluse lahendamisega sõltumatus ja erapooletus institutsioonis ehk kohtus. Ühes kohtuastmes langetatakse vaidlusaluses küsimuses sisuline ja

täitedokumendi tähenduses lõplik otsustus, millega tekitatakse, muudetakse ja lõpetatakse menetlusosaliste õigusi ja kohustusi;

4) kohtujuristi tehtud määruse peale ei saa esitada määruskaebust, kui määruskaebuse hind ei ületa 200 eurot.

44. Õigusriigi põhimõtet konkretiseerib PS § 3 lg 1 esimene lause, mille kohaselt riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Sellest tulenev põhiseaduse ülimuslikkus nõuab, et kogu avaliku võimu tegevus (sh õigusemõistmine) peab olema põhiseadusega kooskõlas. Seadusandjal on keelatud minna vastuollu ka põhiseaduses sätestatud pädevusnormidega.

44.1. Kohus põhiseadusliku institutsioonina on üks riigivõimu teostajatest seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu kõrval (PS § 4). Kohus institutsioonina on astendatud 1) maa- ja halduskohtuteks, 2) ringkonnakohtuteks ja 3) Riigikohtuks, kes vaatavad asju läbi vastavalt esimese astme kohtutena, apellatsioonikohtutena ja kassatsioonikohtuna (PS §-d 148 ja 149, KS § 9 lg-d 1 ja 2, § 18 lg-d 1 ja 2, § 22 lg-d 1 ja 2, § 25 lg 1). Kohtu funktsioon on õigust mõista (PS § 146). Riigikohus on pidanud PS § 146 pädevusnormiks, mis reguleerib seda, milline institutsioon on pädev õigust mõistma (Riigikohtu üldkogu 20. novembri 2012. a otsus asjas nr 3-4-1-4-12, p 55; 8. juuni 2009. a otsus asjas nr 3-4-1-7-08, p 33).

44.2. Üldkogu on seisukohal, et PS § 146 esimene lause ja PS § 147 reguleerivad ka seda, kes on õigustatud kohtus PS § 146 esimese lause tähenduses õigust mõistma.

44.3. Kohus kui institutsioon tegutseb tema ülesande täitjate, eelkõige kohtunike ja kohtuteenistujate (KS § 8 lg 1) kaudu.

44.4. Põhiseaduse §-d 147, 150 ja 153 sätestavad põhiseaduse mõttes eriliigilise ametniku, kelleks on kohtunik, ning tema peamiseks ülesandeks on mõista õigust ja seeläbi teostada kohtuna riigivõimu. Üksnes kohtunikele PS §-de 147, 150 ja 153 tähenduses on kindlustatud põhiseaduslikud tagatised, nagu ameti eluaegsus, ametist tagandamine üksnes kohtuotsuse alusel, nõue, et kohtunike ametist vabastamise alused ja kord ning sõltumatuse tagatised ja õiguslik seisund sätestatakse seadusega (PS § 147), sh erikord ametisse nimetamiseks (PS § 150) ja kriminaalvastutusele võtmiseks (PS § 153). Samuti sätestab põhiseadus kohtunikele täiendavad kitsendused, näiteks ei tohi kohtunik olla üheski muus valitavas ega nimetatavas ametis (PS § 147 lg 3). Teistele kohtusüsteemis töötavatele ametnikele põhiseadus selliseid tagatisi ega piiranguid ette ei näe. Põhiseaduslikke tagatisi ja piiranguid ei ole seadusandjal võimalik põhiseadusest alamalseisva õigusaktiga muuta.

44.5. Eelduslikult vastab isik, kes on kohtunik PS § 147, 150 ja 153 mõttes, PS §-st 15 tulenevatele sõltumatuse ja erapooletuse nõuetele. Põhiseaduses sätestatud kohtunike tagatised ja piirangud on seotud nii kohtu kui ka kohtuniku sõltumatuse ja erapooletusega. Kohtute sõltumatus hõlmab eelkõige kohtuvõimu kui institutsiooni sõltumatust teistest võimuharudest. Kohtuniku sõltumatuse garantiidega saab lugeda hõlmatuks selle, et ta töötab üksnes põhiseaduse ja seaduste alusel, kooskõlas oma sisetunde ja arusaamadega, mis tagab ka nõutava erapooletuse menetlusosaliste suhtes.

44.6. Eelnevast tulenevalt on üldkogu seisukohal, et kohtus saab õigust mõista PS § 146 esimese lause tähenduses üksnes kohtunik PS §-de 147, 150 ja 153 mõttes, kuna kohtunik on ametisse nimetatud ja just tema suhtes kohalduvad PS §-des 147 ja 153 sätestatud tagatised ja piirangud ning eelduslikult vastab ta PS §-st 15 tulenevatele sõltumatuse ja erapooletuse nõuetele.

45. Üldkogu märgib, et kohtujurist ei ole kohtunik PS §-de 147, 150 ega 153 tähenduses, sest põhiseaduse mõttes ei nimetata teda ametisse eluaegsena, ei ole vaja tema ametist tagandamiseks kohtuotsust, ei laiene temale keeld olla üheski muus valitavas ega nimetatavas ametis, ei ole teda

ametisse nimetanud Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul ning ei laiene talle tagatis, mille kohaselt saaks teda kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul ja Vabariigi Presidendi nõusolekul.

46. Kuigi TsMS § 178 lg-s 2 sätestatud tingimustel saab kohtujuristi tehtud menetluskulude kindlaksmääramise määruse peale esitada määruskaebuse, tuleb menetluskulude kindlaksmääramist maakohtus tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel ikkagi käsitada õigusemõistmisena PS § 146 esimese lause mõttes. Samuti ei muuda määruskaebuse esitamise võimalus kohtujuristi kohtunikuks PS §-de 147, 150 ja 153 mõttes ega menetluskulude kindlaksmääramist tehniliseks ja arvutuslikuks toiminguks.

47. Eelnevast lähtudes on üldkogu seisukohal, et vaidlusalune säte on osas, milles see annab kohtujuristile pädevuse teha maakohtus tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel menetluskulude kindlakstegemise määruse, PS § 146 esimese lausega vastuolus ja tuleb tunnistada kehtetuks.

48. Üldkogu peab täiendavalt vajalikuks märkida järgmist. Juhul kui menetluskulude kindlaksmääramine seisneks üksnes riigilõivu suuruse või ka lepingulise esindaja kulude kindlaksmääramises, kus täpsed määrad on vajaliku detailsusastmeni sätestatud selliselt, et tegemist oleks tehnilise ja arvutusliku toiminguga, ei pruugi menetluskulude kindlaksmääramine olla käsitatav ülesandena, mida võib täita vaid kohtunik. Õigusemõistmine, sh olemuslikult kahju hüvitamise nõude sisuline lahendamine piirduks sellisel juhul tsiviilasjas kohtuniku poolt menetlusosaliste vahel menetluskulude jaotamisega.

49. Üldkogu peab vajalikuks rõhutada, et praeguses asjas tegeletakse üksnes selle küsimusega, kas kohtujurist on pädev tsiviilkohtumenetluses menetluskulude kindlaksmääramise ülesannet kooskõlas PS §-ga 146 täitma. Üldkogu ei anna selle otsusega üldist ja kõikehõlmavat hinnangut, millised konkreetsed ülesanded kohtusüsteemis on käsitatavad õigusemõistmisena PS § 146 mõttes ning kas ja millistel tingimustel saab neid kohtus anda ametnike pädevusse, kes ei ole kohtunikud. Samuti ei anna üldkogu käesolevas asjas hinnangut küsimusele, kas ja millistel tingimustel on õigusemõistmise ülesannet võimalik anda ka institutsioonile, mis ei ole kohus.

Priit Pikamäe	Tõnu Anton	Jüri Ilvest	Peeter Jerofejev	Henn Jõks
Ott Järvesaar	Eerik Kergandberg	Hannes Kiris	Lea Kivi	Indrek Koolmeister
Ants Kull	Villu Kõve	Lea Laarmaa	Jaak Luik	Ivo Pilving
Jüri Pöld	Harri Salmann	Tambet Tampuu		